TEKST Josien Arts

Vooral niet opgeven!

Bijstandsgerechtigden met een 'korte afstand tot de arbeidsmarkt' leren van klantmanagers de moed erin te houden ondanks belabberde baanperspectieven. Zo wordt er een 'wrede' hoop op een betere toekomst gecreëerd.

Een belangrijk onderdeel van gemeentelijke re-integratiedienstverlening bestaat uit het cultiveren van hoop op een baan en een betere toekomst. In mijn dertien maanden durende onderzoek bij drie Nederlandse gemeenten zag ik veel 'pedagogieken van optimisme': technieken waarmee geoefend werd om optimistisch te zijn over de toekomst en tegelijkertijd de huidige precaire arbeidsmarktsituatie te accepteren (Arts & Van den Berg 2018). Aangezien re-integratiedienstverlening bijstandsgerechtigden nauwelijks duurzaam werk te bieden heeft, geven deze pedagogieken hun 'wrede hoop' – *cruel optimism*, zoals Lauren Berlant (2011) dat noemt – en dragen ze ertoe bij dat structurele werkloosheid tot een individueel probleem wordt gemaakt.

In zijn betoog tegen het gebruik van de term 'afstand tot de arbeidsmarkt' stelt Paul van der Aa op www.socialevraagstukken.nl: 'Mijn grootste bezwaar is dat het denken in termen van afstand tot de arbeidsmarkt er in de praktijk toe leidt dat grote groepen werklozen in de bijstand worden uitgesloten van dienstverlening en investeringen, waardoor hun kansen op werk zeer waarschijnlijk nog kleiner worden.' Deze groepen worden zelfs 'de facto (...) "opgegeven" voor de arbeidsmarkt' (Van der Aa 2018).

In dit artikel ga ik nader in op de dienstverlening voor mensen die op dit moment zijn ingedeeld in de categorie 'korte afstand tot de arbeidsmarkt'. Het betreft de groep die van de gemeente ondersteuning ontvangt – meestal in de vorm van individuele gesprekken en groepsbijeenkomsten – bij het vinden van een baan. Deze mensen zijn dus niet 'opgegeven' voor de arbeidsmarkt, voor hen is er hoop. Maar veel meer dan hoop dat het in de toekomst beter wordt, is er niet.

Motiveren

Pedagogieken van optimisme zijn erop gericht bijstandsgerechtigden te leren omgaan met het (voort)bestaan van hun precaire situatie en tegelijkertijd optimistisch te zijn over hun toekomst.

Bijstands-gerechtigden krijgen tijdens re-integratie-trainingen 'wrede hoop' voorgespiegeld

Re-integratiedienstverlening heeft bijstandsgerechtigden hoofdzakelijk tijdelijk, laaggeschoold en slechtbetaald werk met weinig carrièreperspectief te bieden. Door hen tegelijkertijd te stimuleren – en zelfs te verplichten – om deze banen te accepteren én positief vooruit te kijken, creëren klantmanagers onbedoeld wrede hoop die geen concrete oplossing biedt voor, maar, sterker nog, een bestendiging is van, de precaire situatie waarin bijstandsgerechtigden zich bevinden.
Klantmanagers proberen bijstandsgerechtigden te motiveren en hoop te geven door bijvoorbeeld posters op te hangen waarop staat: 'Wie wil, zoekt een mogelijkheid. Wie niet wil, zoekt een reden'; 'Twaalf redenen waarom oudere werknemers goud waard zijn'. Of deze bekende uitspraak van Nelson Mandela: *It always seems impossible until it is done.* Tijdens individuele gesprekken en groepsbijeenkomsten leggen klantmanagers uit hoe de arbeidsmarkt er tegenwoordig uitziet en wat je moet doen om aan een baan te komen: vooral niet opgeven! Met behulp van oefeningen leren zij bijstandsgerechtigden hun passie te volgen, te denken in kansen en mogelijkheden en te dromen over een betere toekomst, om zo de moeilijkheden van nu te kunnen doorstaan.

Erkenning

Klantmanagers weten over het algemeen hoe de arbeidsmarkt werkt en erkennen de moeilijkheden waarmee bijstandsgerechtigden worden geconfronteerd: relatief weinig banen en veel concurrentie, tijdelijke en nulurencontracten, onder- of overgekwalificeerd zijn en discriminatie op basis van afkomst en leeftijd. 'We zitten hier allemaal omdat we graag een baan willen, niemand wil in de bijstand zitten. Wij gaan jullie helpen, ondersteunen bij het zoeken, vinden van werk. Het is heel moeilijk om werk te vinden. Zoek het vooral niet bij jezelf als het niet lukt, de arbeidsmarkt is gewoon heel moeilijk nu', begon een klantmanager een algemene informatiebijeenkomst voor nieuw binnengekomen bijstandsgerechtigden.
Tegelijkertijd maken klantmanagers ook steeds duidelijk dat deze omstandigheden bijstandsgerechtigden er niet van mogen weerhouden er alles aan te doen een baan te vinden en niet op te geven. Dat doen zij door hun te leren de huidige omstandigheden te accepteren, 'belemmerende' gevoelens en gedachten de baas te blijven en steeds een betere toekomst voor ogen te houden. Het lijkt eerder een verplichting dan een vrijblijvende suggestie om als bijstandsgerechtigde optimistisch te zijn.

Tomeloze inzet

De huidige arbeidsmarktomstandigheden, die het moeilijk of zelfs onmogelijk maken voor bijstandsgerechtigden om een duurzame baan te vinden, zijn een gegeven voor zowel klantmanagers als bijstandsgerechtigden. Aan deze structurele omstandigheden kan tijdens de re-integratietrainingen bij de sociale dienst niets worden gedaan, aan individuele opvattingen wel. In de woorden van een klantmanager: 'Je hebt alleen invloed op jezelf, niet op alle andere dingen.' Bijstandsgerechtigden kunnen nauwelijks scholing krijgen, maar zij zijn wel verplicht een aantal uren per week deel te nemen aan re-integratietrainingen. Zij moeten er, naast het verbeteren van cv's en motivatiebrieven, kennis opdoen over het belang van sociale netwerken, zich voorbereiden op hypothetische sollicitatiegesprekken en leren hoe zij onder de huidige omstandigheden gemotiveerd blijven en hoop kunnen houden op een betere toekomst.
Die toekomst bestaat uit het aan elkaar rijgen van tijdelijke contracten, legt een klantmanager uit als sommigen bij een groepsbijeenkomst terughoudend reageren op een vacature voor een baan van vier weken: 'Zie de arbeidsmarkt als een lapjesdeken. Dit is voor de vrouwen, die zijn vaak beter met naald en draad. Een lapjesdeken bestaat uit allemaal stukjes stof, met draden aan elkaar gemaakt. Elk klein stukje stof is drie maanden werk. Nog een kleiner stukje is die baan van vier weken. Een jaarcontract is een groot stuk stof, je mag heel blij zijn als je een jaarcontract krijgt. Zo ziet de arbeidsmarkt eruit, je moet allemaal stukjes stof aan elkaar maken.'
Naast specifieke genderrollen, veronderstelt deze uitspraak dat werkzoekenden en werkenden de onzekere arbeidsmarkt moeten accepteren en zich tomeloos moeten inzetten. Voor een dergelijk uithoudingsvermogen is het nodig om paal en perk te stellen aan belemmerende gevoelens en gedachten en daar 'positiviteit' tegenover te stellen. Klantmanagers leren bijstandsgerechtigden dan ook om te denken in kansen en mogelijkheden, ook als die zeer beperkt zijn.

Laat jezelf zien

Tijdens een van de groepsbijeenkomsten vertelt